

Nechutová, Jana; Malá, Jana

Constantiensia : [úvodní část]

In: Hus, Jan. *Mistr Jan Hus v polemice a v žaláři : překlady, komentáře a poznámky*. Nechutová, Jana (editor); Malá, Jana (editor). Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2019, pp. 79-85

ISBN 978-80-210-9323-2; ISBN 978-80-210-9324-9 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141430>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

CONSTANTIENSIA

Bez knih Písma a otců

28. listopadu byl Hus zadržen (nejprve pozván jakoby k rozhovoru s kardinály do papežova paláce) a v noci pak internován prozatímní vazbou v jednom z kanovníckých domů. Petr z Mladoňovic mu ještě před převezněním přinesl kožich a cestovní breviář. Po osmi dnech, 6. prosince, byl Hus uvězněn ve věži dominikánského kláštera na ostrově Bodamského jezera, kde zůstal do 24. března 1415. Vězení bylo připraveno: byly zpevněny závory a železné kování na žalářních dveřích a bylo připraveno lůžko pro vězně a zřejmě v sousední cele také ubytování pro jeho pět strážců. Byli to mladí italsí klerikové s nižším svěcením, kteří do Kostnice přišli v doprovodu papeže Jana XXIII. Podle Vavřince z Březové v Husitské kronice „byl uvržen do tuhého žaláře v klášteře bratří kazatelů... a obklopen strážci rozličných národností.“³¹⁵ (Ve starší literatuře bývá na základě této zmínky uváděno, že někteří Husovi žalářní strážci byli německé národnosti.)

O tom, jak Hus ve vězení žil, trádal, stonal i pracoval, víme z útržkovitých zmínek v listech, jejichž byl pisatelem nebo také adresátem, a ze zprávy, kterou o Husově procesu sepsal Petr z Mladoňovic. Zčásti na základě jeho zprávy, zčásti však i samostatně, podává zajímavé informace právě citovaná Husitská kronika Vavřince z Březové. Literatura píše o těžkém žaláři; víme také, že vězeň brzy onemocněl, což bezpochyby souviselo s nezdravým ovzduším, s vlhkostí i pachem z nedaleké stoky. Petr z Mladoňovic o tom říká: „Byl doveden do kláštera dominikánského... a tam byl vsazen do stinného nebo tmavého žaláře a bezprostředně sousedícího s jednou stokou.“³¹⁶ I v těchto podmínkách sepsoval Hus své odpovědi ke 45 Viklefovým tezím a k žalobním článkům, které sestavil Štěpán z Pálče. – Badatelé si nejsou jisti, zda byl Hus (patrně 9. ledna) z vězního žaláře převeden do jiné místnosti v tomto klášteře, kde by podmínky přece jen byly snesitelnější.³¹⁷ V každém případě byl vězněn u dominikánů až do 24. března, kdy byl po útěku Jana XXIII. z Kostnice převezen lodí do blízkého Gottliebenu. Tam byl uvězněn v hradní věži, a žalář to byl mnohem tvrdší. Spolu s uprchlým papežem zmizeli z Kostnice také oni italsí mladí muži, kteří Husa u dominikánů střezili a byli mu k dispozici různými službami.

Ve vězení u dominikánů měl Hus breviář, prosil o bibli, jiné knihy mu byly naprosto nedostupné, ač by je byl ke své práci potřeboval; problémy byly i s psacími potřebami, papírem, inkoustem a pery. Hus tedy v těchto podmínkách a jim navzdory psal: sepsoval odpovědi na žalobní články, ale věnoval se i katechezi či pastoraci:

315 Vavřinec z Březové, *Husitská kronika*, s. 13.

316 Petr z Mladoňovic, *Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici*, s. 48.

317 Je zde možno vyjít z Husovy poznámky v listu z 15. března Janovi z Chlumu: *cras octo hebdomade erunt, quod Hus posita est ad refectorium*, (*M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, č. 114, s. 250) v překladu Bohumila Ryby „Zítřka tomu bude osm týdnů, co byla hus dána na krmení“ (*Sto listů M. Jana Husi*, Praha 1949, č. 60, s. 176). Jak je Husovým zvykem, pohrává si zde se svým jménem, co se zde ale myslí refektoriem, nevíme (bývá vykládáno jako nějaká místnost poblíž refektáře, může to ale být také žertovná metafora, jak patrně soudí B. Ryba – viz jeho překlad, který cituji v této poznámce.).

to, že své katechetické spisky psal pro své žalární strážce (nepovažují v tomto případě za výstižné označení „žalářník“), svědčí o tom, jak vážně bral po celý život, i v extrémních podmínkách, své kněžské, pastýřské a učitelské povolání. A také o tom, že mezi ním a jeho strážci vznikl hlubší, přátelský, někdy až důvěrný vztah; i zde byly bezpochyby předpokladem Husovy lidské vlastnosti; tito mladí muži také v jistě omezených podmínkách umožňovali Janu Husovi styk s přáteli a předávání korespondence. Citujme z Husitské kroniky Vavřince z Březové: „Tyto pak listy jistí strážcové vězení, podplaceni dary přátel mistra Jana Husa, opatrně a obezřetně, ze strachu před koncilem, odevzdávali těm příznivcům mistra Jana, a nadto jejich listy a písmo tomu mistru Janovi podivuhodně doručovali, ukrývajíce je pod některými pokrmy.“ A pokračuje: „Tamže také stručně, ač neměl knih, složil na přání přátel a některých strážců žaláře velmi pěkné spisy, totiž O příkázáních Božích, O Modlitbě Páně, potom O páchání smrtelného hříchu, O poznání Božím, O třech nepřátelích člověka, O pokání, O manželství, O svátosti těla a krve Páně.“³¹⁸

K místu, kde podobně píše o Husových žalárních traktátech Petr z Mladoňovic, čteme v překladatelově poznámce: „Jak vidět, mezi Husem a jeho přímými strážci, jimiž byli zejména někteří Italové, se vyvinul i užší lidský kontakt. Jen tak je možno vysvětlit celkem nerušenou komunikaci Husovu s jeho přáteli.“³¹⁹ A v poznámce k Husově kostnické korespondenci v překladu Husitské kroniky Vavřince z Březové: „Husovi strážci byli získáni penězi jeho přátel, jak naznačuje kronika, ale jistě také na ně působila jeho osobnost, a tak se vyvinul mezi ním a prostými Vlasy přátelský poměr.“³²⁰ Jsou to snad jediné zmínky v celé husovské historiografii a prosopografii, které si tohoto aspektu – lidské, až přátelské, komunikace mezi vězňem a jeho strážci, všímají.

Samostatnou pozornost věnoval sérii vězeňských Husových spisků Václav Flajšhans studií v Listech filologických 1934³²¹ a poté Amedeo Molnár v témže periodiku v r. 1969,³²² kde sice pojednává o valdenském zpracování tohoto Husova dílka, zmiňuje však i širší souvislosti. Připomíná, že se kostnické spisky svým příležitostným rázem „příčleňují ústrojně ke starším pracím mistrovým vesměs příležitostným, aktuálním a programovým“³²³ a k popisu a hodnocení Husovy kostnické katechetické aktivity dodává: „To vše, hlavně ovšem protiklad: na jedné straně tísnivé prostředí žaláře, v němž traktáty vznikaly a do jehož tmy záhy problesklo světlo kostnické hranice, na druhé straně pak lidská velikost jejich spisovatele, jehož výraz se tu oprošťoval až k zpěvné průzračnosti, vysvětlí velký ohlas, kterého

318 Vavřinec z Březové tamtéž.

319 Petr z Mladoňovic, s. 50, pozn. s. 429.

320 Vavřinec z Březové, s. 13, pozn. s. 324.

321 Václav Flajšhans, *Traktáty Husovy a Kronika Vavřincova*, LF 61/1934, s. 54–66.

322 *Husův kostnický spisek De matrimonio a jeho valdenské zpracování*, LF 82/1959, s. 86–91.

323 S. 87.

se dočkalo sedm kostnických spisků po Husově smrti. – Ještě v polovině 16. století čelí zlovorný výklad Cochlaeův rozšířené úctě k těmto památkám pomluvou, že Hus psal pro své žalářníky proto tak krásně, aby se vmlulv do jejich přízně a získal v nich pomocníky pro chystaný prý tajný útěk.³²⁴

První traktát, **De mandatis Dei et de oracione Dominica**, O Božích přikázáních a o Modlitbě Páně,³²⁵ je stejně jako všechny další katechetickým výkladem. Jeho styl je prostý, bez jakýchkoli ozdob. S největší pravděpodobností měl i tento text svého adresáta mezi Husovými žaláři. Jen jednou se zde objeví oslovení *carissime* – „můj milý“; „synu“, které čteme hned několikrát, ale v jediné souvislosti a v jediné stylistickém celku, bývá pokládáno za parafrázi výroku z knihy Sírach, které Hus na tomto místě cituje. Nepochybně tomu tak je, je však možné, že autor využil tohoto oslovení i zcela osobně, že se jím obracel na člověka, kterého měl při tvorbě tohoto poučení na mysli. Druhá osoba, v níž autor v první části traktátu formuluje výzvy k životu podle Desatera, jsou pouze analogií k citovaným a takto rozvíjeným veršům Dekalogu („nebudeš...“, „nezabiješ...“, „nepokradeš...“), rozhodně nejsou adresným apelem k jakékoli určité postavě. Ale již Václav Flajšhans, který se tímto textovým celkem jako první důkladněji zabýval, vyslovil domněnku, že je i tento traktát věnován Robertovi, a to dedikací, kterou čteme na konci následujícího kusu O smrtelném hříchu. Flajšhans upozorňuje, že v rukopisech bývá traktát *De peccato mortali* připojen k prvnímu a že je velmi krátký, a tak by se mohla dedikace vztahovat na oba dva texty.³²⁶ Proti tomu však stojí skutečnost, že dedikační veršičky u traktátu *De peccato mortali* mluví o smrtelném hříchu, a tak je pravděpodobné, že patří právě jen k tomuto textu. Je také možné, že Hus psal traktát O Božích přikázáních a o Modlitbě Páně k poučení celé čtyřčlenné nebo pětičlenné skupinky svých mladých strážců.

Hus neměl, jak víme, k dispozici žádnou literaturu kromě bible, o tu v dopisech prosil a přátelé mu ji obstarali. Vzhledem k této nouzi se v literatuře o Husovi často setkáme s obdivnými poznámkami o jeho skvělé, až geniální, paměti: v některých svých kostnických spisech, zvláště pak v odpovědích na žalobní články, projevil schopnost uvádět autority z církevních autorů a z kanonického práva, dokonce rozsáhlejší, a málokdy se v uvedení jména autora a příslušného díla zmýlil. I u kostnických traktátků stojí za pozornost, které autority Hus cituje, a jak. Jsou to převážně biblické citáty, ty měl Hus stejně jako všichni středověcí kazatelé a autoři vůbec v dobré paměti; je zde i několik spíš všeobecných odkazů k církevním spisovatelům středověku (Augustin, Beda, Ambrož uvedený podle souboru

324 Tamtéž.

325 Spisky nejsou v následujícím souhrnném výkladu řazeny chronologicky, nýbrž v pořadí, v němž je podává Petr z Mladoňovic a Vavřinec z Březové.

326 Václav Flajšhans, *Traktáty Husovy a Kronika Vavřincova*, s. 57.

kanonického práva, nebo obecněji „podle našich učitelů“...); několikrát najdeme veršiky, často gnómického a mravoučného obsahu, středověcí autoři disponovali značným množstvím těchto memorovaných a často citovaných veršů nebo dvojverší. V traktátu O svátosti těla a krve Páně se Hus několikrát odvolává na znění hymnů, sekvencí a antifon, tedy textů, jež byly a namnoze dodnes jsou součástí mešní liturgie, a Hus jako kněz je přirozeně spolehlivě znal z paměti.

Velmi krátký traktát **De peccato mortali**, O smrtelném hříchu, je věnován žalářnímu strážci Robertovi; k němu asi měl ze všech svých žalářních přátel nejbližší, sepsal pro něj ještě, jak uvidíme, spisek o manželství, a připsal mu i eucharistický spisek O svátosti těla a krve Páně. Ani tento text, traktát O smrtelném hříchu, není nijak stylisticky ozvláštněn, nenese žádné specifické znaky autorova způsobu výpovědi. – Kromě biblických autorit uvádí Hus jmenovitě pouze Augustina. Najdou se zde teze formulované Bernardem z Clairvaux nebo Tomášem Akvinským, Hus tyto autority nejmenuje a nejpravděpodobněji ani o původu myšlenek, jež reprodukuje, nevěděl; do té míry asi patřily ony a podobně i mnohé další k běžné argumentační výbavě středověkého teologa. Podobě jako v předchozím spisku cituje gnómické verše. Upozorním na závěr tohoto kratičkého textu: v řadě Husových textů již z mnohem dřívější doby, přinejmenším od roku 1405, se objevuje myšlenka, že má být věrný křesťan připraven pro Krista zemřít. V kostnickém vězení má tato výzva aktuální, nový a ještě naléhavější, význam, i když je vyslovena jakoby v kontextu: „smrtný hřích“, o němž traktátek pojednává, je smrtný tím, že vede ke smrti duše; to je zde Husovi podnětem, aby se zamyslel nad smrtí vůbec, a pak nad takovou, která má hodnotu ze všeho nejvyšší, nad smrtí pro Krista: ta je ve skutečnosti vstupenkou do věčného života. Víme, že to pro Husa znamenalo podstatně víc než dogmatickou poučku, že tuto svou víru brzy přesvědčivě prokázal.

De cognitione et dilectione Dei, O poznání Boha, o touze po něm a o lásce k němu. Text je z největší části stylizován suchou scholastickou dikcí, na jediném místě se setkáme s emotivní apostrofou čtenáře: „Podívej se (*ecce!*) – kolik lidí, a jakých lidí, hřeší před tváří Krále králů, Pána pánů, Nejvyššího kněze, pravého Boha, Pána Ježíše Krista, za přítomnosti andělů! Běda těm, kdo se chovají neuctivě a působí nelibost tak velikému Pánu, jemuž se hřích nanejvýš nelíbí...!“ Hus cituje pouze Bibli, protože je ale předmětem výkladu poznání Boha a láska k němu, což patří k základní dogmatické výbavě středověké teologie, najdeme mnoho aluzí na teze předních teologů vrcholného středověku (především Anselma z Canterbury, pak Petra Lombardského), nejsou to ale v pravém smyslu slova citace. Máme před sebou jeden z Husových nejstarších drobných kostnických traktátů, přesné datum vzniku nemohlo být určeno, je to patrně počátek roku 1415. Nevíme také, pro koho jej Hus sepsal, žádný z rukopisů adresáta neuvádí.³²⁷

327 V. Flajšhans pokládá za možné, že i tento traktát je věnován adresátovi následujícího spisku, *De tribus hostibus hominis*, Jiřímu; oba texty jsou totiž v několika rukopisech zapsány společně.

De tribus hostibus hominis et septem peccatis mortalibus, O třech nepřátelích člověka a sedmi smrtelných hříchů. Také tento traktát je psán scholastickým stylem a podobně jako jeden z předchozích, traktát *De peccato morali*, se zabývá smrtelným hříchem: tři nepřátelé člověka, tělo, svět a ďábel, útočí za pomoci pěti lidských smyslů na duši a svádějí člověka ke třem základním hříchům: smilstvu, lakotě a pyšce. Výklad ústí v poučení, že je třeba dodržovat všechna přikázání, přestoupení jediného znamená přestoupení všech (srv. Jk 2, 10). Citována je pouze Bible, na jediném místě se Hus odvolává stručným *ut exponunt sancti* („jak vysvětlují svatí autoři“) velmi obecně na obvyklý výklad výrazu *mammona* – „peníze“. Osobní tón v textu nezazní; úvodní výzva „Pamatuj“ (*Scias*) na počátku několika odstavců je obvyklým nástrojem traktátového stylu, asi jí nemůžeme rozumět jako výrazu, jímž by se autor obracel na konkrétního adresáta. Podle závěrečného přípisu v některých rukopisech je spisek věnován jednomu z Husových žalárních strážců, jinak neznámému Jiřímu (*Georgio*), a autor na něm pracoval asi na přelomu února a března 1415.

Živější styl nese, aspoň místy, traktát **De penitencia**, O pokání. Patří k datovaným textům, v jeho závěru čteme autorovu výzvu k pokání ve dnech, kdy se blíží předvelikonoční čtyřicetidenní půst (*propinquante Quadragesima*), a byl patrně dokončen v úterý 12. února. Podle dvou rukopisů, v nichž se traktát dochoval, byl určen Jakobovi (Jacobus de Cumis, Ital s přídomkem „z Coma“), jeden rukopis má *pro Matthia*. Václav Flajšhans soudí, že tento a předchozí traktát sepsal Hus těsně před tímto datem, kdy „zvláště konec masopustu se hodil k tomu, aby Hus veselý Vlachs varoval před smrtelnými hříchy a třemi nepřáteli člověka. Traktát náš (O pokání) odevzdal Hus Jakobovi snad právě na Popeleční středu, včas, aby se kál z hříchů masopustních“.³²⁸ Zmíněná závěrečná výzva je formulována jednoznačně adresně: „Aby ses tedy správně kál, když se blíží čtyřicetidenní půst, který je zvláštním časem pro pokání, ze srdce lituj hříchu, dále nehřeš, spolehni se na milosrdenství Boží, pospěš si a vyznej své hříchy knězi, zbožně a pokorně se modli, trpělivě se posti, dávej almužnu, a pokud můžeš, velkou.“ Ještě důrazněji znějí tyto věty v originále, který zde začíná oslovením zájmenem „Ty tedy...“ (*Tu ergo*). Jinde ale zůstává celý výklad neosobním. Traktát je od počátku budován na typologii podobenství o milosrdném Samaritánu, na typu Samaritána jakožto antitypu Ježíše – největšího Lékaře, který opatruje a léčí člověka zraněného hříchy a svými nepřáteli. Takto tvoří tento traktát se dvěma z předchozích (smrtelné hříchy, tři nepřátelé člověka) tematický celek. – Ve shodě se stylem traktátu jsou také jeho autority, citace zdrojů: především je to opět Bible, ale výslovně je citován Augustin a Řehoř Veliký, opět se tedy Hus musel a také mohl spolehnout na svou paměť. Uvádí také verše Alana ab Insulis, u veršů je spíše pochopitelné, že mu uvízly v paměti a mohl jich kdykoli užít.

328 *Traktátky Husovy a Kronika Vavřincova*, LF 61/1934, s. 58; na rozdíl od novějšího datování, viz výše.

De matrimonio, O manželství. Toto pojednání vzniklo na žádost Roberta, onoho Husova strážce, jemuž jsou připsány i další dva texty a k němuž měl patrně Hus bližší vztah než k ostatním adresátům svých žalárních spisků. Traktát úvodem zmiňuje onu žádost či prosbu: byla přednesena v souvislosti s Robertovým záměrem vstoupit v dohledné době do manželství. V souladu s tím se Husova dikce v traktátu o manželství na rozdíl od ostatních kostnických katechetických textů stále drží subjektivní polohy, na adresáta se opětovaně obrací a oslovuje jej druhou osobou. Hus zde odpovídá na čtyři otázky, které by si měl dle jeho názoru Robert před uzavřením manželství položit: co je manželství, proč je Bůh ustanovil, co je v něm podstatné, jaké hlavní důvody mají vést k rozhodnutí manželství uzavřít. Citace jsou opět vesměs biblické, dvakrát Hus uvádí Augustinovy výroky o manželství, dvakrát se zde setkáme s moralistními gnómičnými dvojveršími. Vstupním větám traktátu, týkajícím se Roberta a jeho prosby, odpovídá i závěr: jsou to verše, Husovy autorské, a jejich obsahem je dedikace Robertovi. Známe také dobu sepsání dílka: v dopise z 15. března 1415 informuje Hus pana Jana z Chlumu: „Dnes jsem dokončil jeden traktátek O těle Kristově, a včera jiný, O manželství.“³²⁹ Hus tedy spisek O manželství dokončil 14. března. V 16. století byl traktát přeložen do češtiny, a zvláště pozoruhodné je, což zjistil a prokázal Amedeo Molnár, že byl tento text využit alpskými valdenskými: byl přeložen již ve středověku do jejich jazyka, provensálštiny.³³⁰ (Kostnický spisek není jediným Husovým dílem na téma manželství, předcházejí mu dva dosud nevydané latinské texty z let 1411 – 1412 rovněž s nadsisem „De matrimonio“, a rozsáhlejší český spisek „O manželství“.³³¹)

K tomuto textu připojujeme přepis jeho českého překladu, vydaného spolu s Husovou Postillou v Norimberku roku 1563. Překlad je ve starém tisku nadesán „Traktát menší o manželství“.

De sacramento corporis et sanguinis Domini, O svátosti těla a krve Páně, traktát často uváděný incipitem *Sepius rogasti*, je mnohem delší než předchozí texty. O dni jeho dokončení, tj. 15. březnu 1415, jsme přesně informováni samotným Husem v jeho listu panu Janovi z Chlumu.³³² Tento eucharistický traktát je věnován, stejně jako dva jiné, o nichž již byla řeč, žalárnímu strážci Robertovi, jehož jméno autor prozradí v závěrečných dedikačních verších; již incipit, začátek textu, odkazuje k adresátovým prý častým prosbám, aby mu Hus o této svátosti něco napsal (Robert snad opravdu k tomuto sepsání podnět dal, ale takový začátek je také jedna z poměrně často užívaných figur epistolárního stylu). Skutečnost, že má pisatel na mysli reálného adresáta, se v textu občas projeví dalším oslovením

329 *M. Jana Husi Korespondence a dokumenty*, č. 114, s. 250 (překlad B. Ryby, *Sto listů M. Jana Husi*, č. 60, s. 176).

330 *Husův kostnický spisek De matrimonio a jeho valdenské zpracování*, výše pozn. 322.

331 Vyd. J. Daňhelka in: *Mistr Jan Hus, Drobné spisy české*, Magistri Iohannis Hus Opera omnia T. IV., Praha Academia 1985, s. 297–311.

332 Pozn. 329.

(*carissime* – „můj milý“) nebo užitím druhé osoby (*tui gracia* – „pro tebe“, „kvůli tobě“). Hus se zde snaží potvrdit svou pravověrnost v zásadních věroučných otázkách týkajících se svátosti přijímání, především v otázce Kristovy přítomnosti ve svátostných živlech, chlebu a vínu, a v otázce platnosti svátosti, již slouží a podává nehodný kněz. Otázky přijímání podobojí, která byla v Praze této doby nanejvýš aktuální, se zde Hus nedotýká (řešil ji v kvestii, zpracované již v Kostnici, ještě před svým zatčením a uvězněním).

Hus zde využil příležitosti k několika zmínkám o pražském reformním dění a také o situacích, v nichž jej jeho protivníci neprávem nařkli z kacírských názorů. Častěji než v předchozích kostnických spisích jsou zde citovány církevní autority, tedy kanonické právo a teologové křesťanského starověku a středověku a opět musíme obdivovat Husovu paměť, schopnost citovat, většinou dokonce přesně, bez jakýchkoli pomůcek. Ostatně stejně jako v traktátu O manželství se čtenáři omlouvá za nepřesnost citací svých autorit tím, že nemá po ruce knihy, z nichž by mohl čerpat. Hlavním zdrojem je ovšem i zde Bible.

Spis byl podobně jako traktát O manželství v 16. století přeložen do češtiny, překlad vzešel z utrakvistického prostředí, jeho autorem je Mikuláš z Poříčí a tiskařem – vydavatelem (roku 1522) Mikuláš Konáč z Hodíškova. Husův traktát posloužil českým utrakvistům v polemikách s Jednotou bratrskou, jejíž eucharistické učení podezírali z pikartského bludu, popírání Kristovy reálné přítomnosti ve svátosti. Utrakvistická strana tak měla možnost přihlásit se k tradici české reformace a čerpat z ní argumenty, které jim v této polemice přicházely o to více vhod, že byly potvrzeny neochvějnou autoritou uctívaného kostnického mučedníka.³³³ Tento raně novověký český překlad je oproti Husovu latinskému originálu poněkud zkrácen. Přinášíme jej jako jeden z dokladů, že se Husovo dílo těšilo zájmu v dalších fázích vývoje české reformace, v počátcích humanismu.

333 Ota Halama, *Pikartské dialogy*, č. 14, s. 158; s. 33.